

شبکه خویشاوندی در استحکام خانواده هسته‌ای

تبیین نقش شبکه خویشاوندی در استحکام خانواده هسته‌ای

(مطالعه موردی: شهر تهران)

موسی شعبان پور پیچا^۱، منصور وثوقی^۲، علیرضا کلدی^۳

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی، دانشکده علوم اجتماعی و انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران. mosashabanpoor@yahoo.com

۲. عضو هیئت علمی گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی و انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران.

نویسنده مسئول: vosooghi_mn@yahoo.com

۳. عضو هیئت علمی دانشکده علوم اجتماعی و انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران. arkaldi@yahoo.com

چکیده

زمینه و هدف: در جوامع صنعتی از قدرت و نفوذ شبکه خویشاوندی کاسته شده و بسیاری از کارکردهای آن به سایر نهادهای اجتماعی واگذار شده است. در ایران، شبکه خویشاوندی در کنار خانواده هسته‌ای بوده و از این خانواده‌ها پشتیبانی می‌کند. در همین راستا، این پژوهش با هدف تبیین نقش شبکه خویشاوندی در استحکام خانواده هسته‌ای شهر تهران انجام پذیرفته است.

روش: این پژوهش از نوع کاربردی بوده و به روش پیمایشی انجام پذیرفته است. جامعه آماری این تحقیق، خانواده‌های مستقر در مناطق مختلف شهر تهران (۱، ۴، ۱۶، ۶ و ۲۲) بوده که برابر آمار، حدود ۶۰۰ هزار واحد است. حجم نمونه براساس فرمول کوکران، ۴۰۰ نفر تعیین که به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده انتخاب شده‌اند. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه محقق ساخته بوده و پایایی آن با ضریب ۰/۹ آلفای کرونباخ و اعتبار تحقیق با روش اعتبار صوری تأیید شده است.

یافته‌ها: براساس آزمون فرضیه‌ها، ارتباط بین استحکام خانواده هسته‌ای با متغیرهای کارخانگی، مراقبت و نگهداری، حمایت‌های مالی و اقتصادی، ازدواج و زاد و ولد، کنترل اجتماعی، مشارکت در وقایع مهم زندگی، اوقات فراغت، مشارکت سیاسی و اوقات فراغت دارای سطح معناداری است.

نتیجه‌گیری: نتایج نشان‌داد که شبکه خویشاوندی در ایران همچنان دارای کارکرد و نقش است و خانواده هسته‌ای همچنان ارتباط خود را با شبکه خویشاوندی حفظ کرده‌اند و خانواده هسته‌ای با این که جدا از هم هستند، اما ارتباط خود را با شبکه خویشاوندی حفظ و از سوی خویشاوندان خود مورد حمایت قرار می‌گیرند.

کلید واژه‌ها: خانواده هسته‌ای، حمایت مالی و اقتصادی، خانواده، حمایت عاطفی، شبکه خویشاوندی، نقش‌ها و کارکردها.

◀ **استناد (به شیوه APA ویرایش ۶):** شعبان پور پیچا، موسی، وثوقی، منصور؛ کلدی، علیرضا (بهار و تابستان ۱۳۹۷). تبیین نقش شبکه خویشاوندی در استحکام خانواده هسته‌ای (مطالعه موردی: شهر تهران). *دوفصلنامه پژوهش‌های انتظامی-اجتماعی زنان و خانواده*، ۶ (۱)، ۸۱-۹۶.

مقدمه

خانواده و خویشاوندی^۱ از آغاز پیدایش انسان تاکنون مهم‌ترین و اساسی‌ترین رکن جامعه انسانی را تشکیل داده است که چنین وضعی هنوز هم ادامه دارد. چون خویشاوندی پدیده‌ای است فرهنگی یعنی ساخته و پرداخته انسان است؛ از این رو نه تنها گوناگون، بلکه تغییرپذیرند. بحث از شبکه خویشاوندی به‌رغم رواج خانواده هسته‌ای، به عنوان رایج‌ترین شکل خانواده در تمدن صنعتی و جهان، همواره از مسائل مهم مورد توجه جامعه‌شناسی جدید به شمار آمده، به طوری که بخش مهمی از جامعه‌شناسی خانواده را به خود اختصاص داده است. از منظر برخی جامعه‌شناسان غربی، یکی از مهم‌ترین پیامد گذار از یک خانواده سنتی روستایی به یک خانواده شهری، جانمایی خانواده هسته‌ای غالب کنونی به جای خانواده خویشاوندی گسترده پیشین است (کوئن، ۱۳۸۱، ص ۱۲۹).

یکی از مسائل مهمی که در این زمینه مطرح است این است که در نظر برخی از صاحب‌نظران، شبکه خویشاوندی در جوامع صنعتی از قدرت و نفوذ آن کاسته شده و بسیاری از کارکردهای آن‌ها به نهادها و مؤسسه‌های اجتماعی واگذار شده است، اما شبکه خویشاوندی در جوامع کمتر توسعه‌یافته و به‌ویژه در ایران از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و حتی نفوذ و قدرت این شبکه در جوامع شهری نیز همچنان پا بر جا مانده است. از سوی دیگر، محققان داخلی معمولاً در توصیف خانواده‌های هسته‌ای، فقط ویژگی عددی و کمی (اندازه ابعاد خانواده) را در نظر گرفته و همان مفاهیم و تئوری‌های مربوط به خانواده هسته‌ای در غرب را به کار می‌برند؛ در صورتی که در ایران وضعیت به گونه دیگری است. در ایران شبکه اجتماعی در کنار خانواده هسته‌ای بوده و از این خانواده‌ها پشتیبانی می‌کنند. علی‌رغم نفوذ مدرنیته غرب در ایران، هنوز شبکه‌های خویشاوندی در ایران از نفوذ و قدرت زیادی برخوردارند و خانواده‌های هسته‌ای به شبکه خویشاوندی خود وابسته‌اند؛ هرچند در ایران از مفهوم خانواده هسته‌ای استفاده می‌شود، ولی شبکه خویشاوندی در کشور ما از نفوذ زیادی برخوردار است. در شهر تهران نیز به‌عنوان پایتخت کشور همین شرایط یعنی وجود نفوذ شبکه خویشاوندی و وابستگی خانواده‌های هسته‌ای به شبکه خویشاوندی وجود دارد و گستره این تحقیق نیز محدود به شهر تهران است. بنابراین، مسئله تحقیق حاضر، بررسی نقش شبکه خویشاوندی در استحکام خانواده هسته‌ای شهر تهران است.

در جوامع سنتی، خویشاوندی بنیان روابط اجتماعی است و اساس رابطه انسان ابتدایی غالباً براساس خویشاوندی استوار بوده است. در مواردی، موجبات پیدایی عصبیت و وفاق اجتماعی است. امروزه، علی‌رغم بسط ارتباطات انسانی و تعدد و تنوع روابط، هنوز شبکه‌های انسانی متکی بر خویشاوندی از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند. از نظر بهنام، آگاهی از خصوصیات جامعه ایرانی بدون اطلاع از ساخت‌های خویشاوندی غیرممکن است. این ساخت‌ها در قشر بندی جامعه ایران نقش مهمی دارند و اهمیت اصل و نسب از یک‌سو و وجود

1. Kinship

شبکه‌های خویشاوندی از سوی دیگر، واقعیت‌هایی هستند که به‌رغم گرایش به زندگی صنعتی اهمیت خود را حفظ کرده‌اند (بهنام، ۱۳۵۲، ص ۴۲). به نظر فاضل، «هنوز هم شبکه خویشاوندی در شهرها کم و بیش قدرت خود را حفظ کرده و در واقع، میان خانواده و جامعه، به‌عنوان رابط نقش ایفا می‌کند. اگرچه از میزان حمایت‌کنندگی آن کاسته شده، اما در بیشتر ابعاد و موارد دیگر هیچ جایگزینی برای مناسبات خویشاوندی ایجاد نشده است» (فاضلی، ۱۳۹۱، ص ۱۸).

در اسلام به‌جای «ارتباط خویشاوندی»، «صلهٔ رحم» به کار رفته و استحکام و استمرار روابط خویشاوندی به‌عنوان یک ارزش به شدت مورد توجه قرار گرفته است. در قرآن، پیرامون اهمیت و جایگاه پیوند با خویشاندان تأکیدهای فراوانی شده است؛ به عنوان مثال، در سوره‌های بقره، آیه‌های ۸۳، ۱۸۰، ۲۱۵؛ نساء، آیه ۳۶؛ انعام، آیه ۱۵۱؛ اسراء، آیه‌های ۱۳ و ۲۴؛ لقمان، آیه‌های ۱۴ و ۱۵. همچنین، در منابع دینی آیات قرآن و کلمات اولیای دین (ع) به آثار مثبت مادی و معنوی این روابط و پیامدهای ناخوشایند قطع این روابط نیز اشاره شده است. اعلام انزجار اسلام در خصوص قطع ارتباط خویشاوندی برای بازدارندگی است. هرچند اسلام بر حفظ خویشاوندی تأکید زیادی دارد، اما رعایت خطوط قرمز که دین مبین اسلام مشخص ساخته، الزامی است. تقویت قدرت و نفوذ خویشاوندی می‌تواند بسیاری از آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی خانواده‌ها را کاهش دهد. طی چند سال اخیر، ایران دچار تهدیدهای مختلف فرهنگی به‌ویژه در فضای سایبر و شبکه‌های اجتماعی بوده است. این تهدیدها می‌تواند بنیان‌های جامعه و به‌ویژه خانواده‌های هسته‌ای را مورد تهدید قرار دهد. از آنجا که هر نوع اخلال و آشفتگی نهاد خانواده در ایران، تأثیرات شگرفی بر عملکرد سایر نهادهای اجتماعی خواهد گذاشت، دقت و رصد تحولات آن حائز اهمیت است. همچنین، متأسفانه طی چند دههٔ اخیر، شاهد کاهش شدید زاد و ولد در کشور هستیم؛ به‌طوری که ایران یکی از پرشتاب‌ترین کشور در جهان به لحاظ کاهش جمعیت قلمداد می‌شود. کاهش جمعیت در ایران می‌تواند عوارض امنیتی، دفاعی و اقتصادی را به بار بیاورد. یکی از دلایل افت جمعیتی، تورم اقتصادی و مشکلات مالی جوانان است. تقویت نظام خویشاوندی در کشور می‌تواند حمایت و پشتیبانی اقتصادی و مالی از جوانان را تقویت کند و شاید تعداد مولید در خانواده‌های هسته‌ای افزایش یابد. یکی از ضرورت‌های تحقیق، کلیدی بودن موضوع است؛ چراکه شناسایی میزان تأثیرات خویشاوندی در ابعاد مختلف در خانواده هسته‌ای بسیاری از مسائل و مشکلات خانوادگی را می‌تواند حل کند یا کاهش دهد؛ همچون کاهش بیکاری، آسیب‌های اجتماعی، فرهنگی، روانی و غیره.

با توجه به اهمیت شبکه‌های خویشاوندی در جلوگیری از گسست خانواده‌ها به‌ویژه خانواده هسته‌ای در کشور و حمایت و پشتیبانی این شبکه‌ها از زوجین در مشکلات زندگی مشترک، به نظر می‌رسد سنجیدن میزان تأثیر شبکه‌های خویشاوندی بر استحکام خانواده هسته‌ای (که بخش عظیمی از خانواده‌های ایرانی را تشکیل می‌دهند)، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار باشد؛ چراکه برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران حوزه‌های مرتبط با امور

خانواده‌ها در کشور می‌توانند از نتایج این تحقیق علمی به‌منظور برنامه‌ریزی دقیق‌تر و افزایش آگاهی خانواده‌ها از مزایای تقویت شبکه‌های خویشاوندی استفاده کنند که این مسئله می‌تواند از مهم‌ترین دلایل اهمیت و ضرورت این پژوهش باشد. با توجه به تجربیات مشترک زیست محقق و مشکلات عدیده‌ای که خانواده‌های هسته‌ای دارند، به نظر می‌رسد شبکه خویشاوندی می‌تواند راه‌حلی برای کاهش آسیب‌های اجتماعی و مشکلات عدیده خانواده هسته‌ای باشند. بنابراین، رابطه بین شبکه خویشاوندی و استحکام خانواده هسته‌ای به‌عنوان دغدغه محقق مطرح بوده است. از دیگر زمینه‌های اهمیت و ضرورت تحقیق می‌توان به کم بودن تحقیقات انجام شده در این زمینه در قالب پژوهش علمی اشاره کرد و این که با بهره‌گیری از نتایج ارائه شده می‌توان زمینه‌های کاهش بسیاری از آسیب‌های اجتماعی به‌ویژه طلاق در بین خانواده‌های هسته‌ای را کاهش داد. بنابراین، این تحقیق با هدف بررسی نقش شبکه خویشاوندی در استحکام خانواده هسته‌ای شهر تهران انجام پذیرفته است. در خصوص ادبیات تحقیق، برخی از تحقیقات داخلی و خارجی به ابعاد و کارکردهای نظام خویشاوندی اشاره داشتند که در اینجا تعدادی از آن‌ها به‌طور اجمالی مرور می‌شود. مطالعه فراوانی در مورد تعبیر الگوهای خویشاوندی و ازدواج در ایران انجام شده است که هر یک نوعی نشان داده‌اند ابعاد ازدواج خویشاوندی و الگوهای آن در طول زمان دستخوش تغییراتی شده است. نتایج تحقیق محمدزاده و خانی (۱۳۹۴) نشان می‌دهد حتی در شرایطی که جوانان با مشکلات اقتصادی دست و پنجه نرم می‌کنند، حاضر به پذیرش شیوه‌های جدید و غیرمرسوم ازدواج موقت یا انتخاب همسر از طریق اینترنت نیستند. تقی آزاد ارمکی و همکاران (۱۳۷۹) و آزاد ملکی (۱۳۸۰) به این نتیجه رسیده که با وجود تغییر در بعضی از ارزش‌ها و سنت‌های حاکم بر خانواده و نگرش‌های موجود به آن‌ها در نسل‌های متوالی، کماکان بعضی از ویژگی‌های مشترک مانند اهمیت ازدواج خویشاوندی، در بین نسل‌های مختلف حفظ شده است. پژوهش عباسی شوازی و ترابی (۱۳۸۵)، به ازدواج خویشاوندی به‌عنوان الگوی مطلوب در ایران می‌پردازد. تحقیق شیخ جبلی (۱۳۹۳) نشان می‌دهد هر قدر آموزه‌های مذهبی در جهت مثبت افزایش پیدا کند، نگرش به ازدواج خویشاوندی مثبت‌تر می‌شود. عکس آن، هر چقدر اخلاق شهرنشینی در جهت مثبت افزایش پیدا کند (افراد فردگراتر شهرنشین‌تر شوند)، نگرش به ازدواج خویشاوندی کم‌تر می‌شود. همچنین، بین تحصیلات بالاتر و نگرش به ازدواج خویشاوندی ارتباط منفی وجود دارد. تحقیق رضوان و همکاران (۱۳۹۲) نشان داد ارتباطات خویشاوندی بر کیفیت زندگی سالمندان در مناطق روستایی مؤثر است. فعال (۱۳۹۱) نیز نشان داد که خانواده‌های ایرانی نظر مثبتی نسبت به سالمندان دارند و اکثراً معتقدند که نباید سالمندان در آسایشگاه‌های سالمندی نگهداری شوند. علی احمدی (۱۳۸۹) در تحقیقی به این نتیجه رسیده که خانواده‌های هسته‌ای منجر به کاهش نقش حمایتگری شبکه خویشاوندی و فراگیرد شدن ازدواج‌ها شده است و کمک‌های اقتصادی خویشاوندان در این خانواده‌ها پایین و منجر به تضعیف ازدواج می‌شود. مهدوی (۱۳۸۴) عنوان می‌کند که در خانواده‌های هسته‌ای، بار عاطفی و اتمسفر بین اعضای خانواده

به‌ویژه در جامعه ایرانی وجود دارد و آزاد ارمکی و همکاران (۱۳۷۹) بر وجود روابط عاطفی و ارتباطات بین نسلی در خانواده‌های هسته‌ای ایران تأکید می‌کند. یافته‌های پژوهش غفاری و زبردست (۱۳۹۱) نیز نشان می‌دهد که میانگین رضایت از زندگی در دو نوع شبکه خویشاوندی و غیر خویشاوندی تفاوت معناداری دارد و پاسخگویان برخوردار از شبکه‌های غیررسمی، رضایت بیشتری دارند.

تحقیقات خارجی هم نشان می‌دهد گروه‌های خویشاوندی همچنان حداقل به‌عنوان یکی از گروه‌های اجتماعی تأثیرگذار در زندگی اجتماعی افراد جامعه محسوب می‌شود و با توجه به شرایط اجتماعی و اقتصادی جامعه نقش آفرینی می‌کند. برخلاف تصور رایج، کارکردهای نظام خویشاوندی با شرایط جدید در جوامع صنعتی تطابق یافته است. تحقیق سارکیزان و جرس‌تیل^۱ (۲۰۰۴) نشان می‌دهد الگوهای خویشاوندی متفاوتی بین دو نژاد سیاه و سفید وجود دارد. برای مثال، سیاه‌پوستان با حمایت عملی (کمک در حمل و نقل، کار، امور منزل، مراقبت از کودکان و غیره) و سفیدپوستان با حمایت مالی و عاطفی خویشاوندان را مورد حمایت قرار می‌دهند. هیرشمن^۲ (۲۰۰۲) در مطالعه‌ای، پیرامون تأثیرات نوسازی و ساختار خانواده پدرمکانی در کشور ویتنام پرداخته و به این نتیجه رسید که علیرغم وجود فرآیند نوسازی و شیوع مشاغل غیر کشاورزی و بالا رفتن سن ازدواج، این نوع الگوی خانواده تغییر محسوسی نکرده است؛ یعنی سکونت بین نسلی برای جوامع مدرنیزه شده هنوز کارکرد خود را حفظ کرده و مورد استقبال است. رابرت مارس و چنگ کائوشو، هنجارها و رفتارهای در حال تغییر خویشاوندی را در تایوان (که در سال ۱۹۶۳ و ۱۹۹۱ انجام گرفته بود)، مورد مطالعه قرار دادند. در نظر آن‌ها، مردم تایوان احساس الزام کم‌تری برای حفظ روابط صمیمانه و نزدیک با خویشاوندان خود یا حفظ احترام و اطاعت یا فراهم کردن کمک اقتصادی یا کمک در کار یا در خانه دارند. با این حال، تعداد افرادی که در کنار خویشان خود زندگی می‌کنند یا با آن‌ها هم‌مدل هستند افزایش یافته است. در سال ۱۹۹۳، بیشتر مردم تایوان اظهار داشتند که در به دست آوردن شغل یا ارتقای شغل، متکی به خویشان خود بوده‌اند. با این حال، روابط خویشاوندی را نمی‌توان نتیجه فرآیند صنعتی شدن، نوسازی و شهرنشینی به حساب آورد (به نقل از چیل، ۱۳۸۸، ص ۱۱۲). لیا سوپچ و همکاران^۳ (۲۰۰۱) به این نتیجه دست یافتند که ازدواج دخترعمو و پسرعمو نیمی از ازدواج‌های فامیلی را شامل می‌شود. باربو و سلامه (۲۰۰۹) در بیروت نشان دادند که ازدواج خویشاوندی، ۳۵/۵ درصد بوده است. گیونز و هیرشمن (۱۹۹۴) نیز روند ازدواج خویشاوندی در ایران را آزمودند (دهه ۱۹۴۰ و پیش از آن، دهه ۱۹۵۰، دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰). نتایج نشان می‌دهد که نوسازی، از اواخر دهه ۱۹۴۰ تا اواسط دهه ۱۹۷۰ به افزایش تدریجی در نسبت زنان با سطح سواد بالاتر، افزایش اشتغال زنان قبل از اولین ازدواج و

1. Sarkisian & Gerstel

2. Hirshman

3. Liasovich & et Al

افزایش سن ازدواج انجامیده است. بدین ترتیب، زانی که در این نقش‌های مدرن جای داشته‌اند، در مقایسه با زنان سنتی‌تر، کم‌تر با خویشاوندان خود ازدواج کردند.

با توجه به بررسی‌های به عمل آمده از پیشینه داخلی و خارجی تحقیق، بیشتر به شبکه‌های خویشاوندی و خانواده‌های هسته‌ای به‌طور مجزا پرداخته شده و کمتر به نقش شبکه خویشاوندی در استحکام خانواده هسته‌ای پرداخته شده که در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است.

در خصوص مبانی نظری، تئوری‌هایی که به کارکردها و نقش‌های مختلف نظام خویشاوندی اشاره داشتند، به‌طور کلی می‌توان در دو دسته جای داد. برخی از نظریه‌ها به‌عنوان کاهنده کارکردها و نقش‌های خویشاوندی در جهان حاضر محسوب می‌شوند، اما تعدادی از صاحب‌نظران همچون رینز مک کارتی و ادواردز (۱۳۹۰)، چیل (۱۳۸۸)، بهنام (۱۳۵۲)، وثوقی و نیک خلق (۱۳۷۳) و آزاد ارمکی و همکاران (۱۳۷۹) معتقدند که نظام خویشاوندی در جهان معاصر از نقش و عملکرد مهمی برخوردار است؛ در واقع، این تئوری‌ها به ثبات یا انبساط کارکردهای نظام خویشاوندی معتقدند. چارچوب نظری با توجه به چنین رویکردهایی تنظیم شده است. بهنام، براساس ملاک‌های مختلف، خانواده زن‌شوهری (هسته‌ای) را به سه نوع خانواده تقسیم می‌کند که هر یک دارای ارتباط خاصی با شبکه خویشاوندی دارند (بهنام، ۱۳۵۲، صص ۲۶-۱۸). برخی نیز معتقدند شبکه‌های خویشاوندی کم و بیش قدرت خویش را حفظ کرده و میان خانواده و جامعه، به‌عنوان رابط نقش دارد. با وجود این، تغییرات فکری و پیدا شدن روحیه فردگرایی در خانواده‌های گروه‌های خویشاوندی اثر گذاشته و روابط متقابل میان خانواده‌هایی که تحت عنوان یک شبکه خویشاوندی قرار داشتند به سستی گراییده است (وثوقی و نیک خلق، ۱۳۷۳، صص ۱۷۸ و ۱۸۸). ادواردز، الگوهای خانواده و خویشاوندی را مربوط به دوران گذشته می‌داند و بر بی‌شکل بودن خانواده و تحول اساسی در روابط خویشاوندی تأکید دارد و او به الگوهای متنوع و مختلف خویشاوندی اشاره می‌کند و از سوی دیگر، تئوری‌هایی که معتقد بودند کارکردهای خویشاوندی در جوامع صنعتی کاهش یافته را به نقد کشیده است. همچنین، رینز مک کارتی و ادواردز در خصوص نقد تئوری نوسازی، می‌گویند این تصور وجود داشت که با تشدید روند صنعتی شدن جوامع، تقویت خانواده هسته‌ای و پذیرش این نوع خانواده به‌عنوان شکل مطلوب خانواده، شبکه‌های خویشاوندی اعتبار و قدرت خود را از دست بدهند (رینز مک کارتی و ادواردز، ۱۳۹۰، صص ۲۷۳). در نظر دیوید چیل، «خانواده گسترده چند نسلی در جوامع مدرن» مثالی از حفظ حیات شبکه خویشاوندی و انطباق با شرایط جدید است. چیل معتقد است در دنیای امروز شاهد ظهور خانواده گسترده از نوع جدید آن هستیم؛ چراکه افراد احساس ناامنی کرده و سعی می‌کنند به‌جای زندگی در یک خانواده، به‌صورت خانواده‌هایی مستقل اما در نزدیکی یکدیگر زندگی کنند (چیل، ۱۳۸۸، صص ۲۵). در نظر او، به‌رغم تمامی فاصله‌های فیزیکی، هنوز هم پیوندهای مبتنی بر خانواده گسترده از بین نرفته است. در بسیاری از نقاط جهان مثل جوامع آسیایی، هنوز هم پیوندهای خویشاوندی

که ریشه در خانواده گسترده دارد به صورت اشکالی جدید و نوین قابل مشاهده است (چیل، ۱۳۸۸، صص ۳۴-۳۵). در واقع، تئوری دیوید چیل در مقابل و در انتقاد از تئوری نوسازی و برخی صاحب‌نظرانی چون تالکوت پارسونز مطرح شده است. در نظر چیل، پیوندهای خویشاوندی عملاً می‌تواند تحت تأثیر صنعتی شدن، نوسازی و شهرنشینی نیز به گونه‌ای دیگر گسترش یابد. مثلاً مهاجرت در شدت یافتن پیوندهای خویشاوندی مؤثر است. بنابراین، احتمال خویشاوندی بین نسلی با افزایش نوسازی به شکل دیگری امکان‌پذیر می‌شود. از نظر چیل، علل احتمالی افزایش تعامل با خویشان عبارتند از: رفاه بیشتر، مسافرت بیشتر افراد با خودروهای شخصی، اوقات فراغت بیشتر، امکانات بیشتر، بازگشت به ریشه‌ها و سنت‌ها و افزایش طول عمر که همه این‌ها باعث تقویت بیشتر روابط بین نسلی شده است (چیل، ۱۳۸۸، ص ۱۱۲).

بر این اساس و با توجه به نظریه‌های ارائه شده، به منظور بررسی نقش شبکه خویشاوندی در استحکام خانواده هسته‌ای، فرضیه‌های زیر مطرح شده است:

- ۱- شبکه خویشاوندی در «انجام کار خانگی» برای اعضای خانواده هسته‌ای در شهر تهران نقش دارد.
- ۲- شبکه خویشاوندی در «مراقبت و نگهداری» از اعضای خانواده هسته‌ای در شهر تهران نقش دارد.
- ۳- شبکه خویشاوندی در «حمایت‌های مالی و اقتصادی» اعضای خانواده هسته‌ای در شهر تهران نقش دارد.
- ۴- شبکه خویشاوندی در «ازدواج» و «زاد و ولد» اعضای خانواده هسته‌ای در شهر تهران نقش دارد.
- ۵- شبکه خویشاوندی در «کنترل اجتماعی» بر اعضای خانواده هسته‌ای در شهر تهران نقش دارد.
- ۶- شبکه خویشاوندی در «مشارکت در وقایع مهم زندگی» اعضای خانواده هسته‌ای در شهر تهران نقش دارد.
- ۷- شبکه خویشاوندی در «جامعه‌پذیر کردن» اعضای خانواده هسته‌ای در شهر تهران نقش دارد.
- ۸- شبکه خویشاوندی در «نحوه گذران اوقات فراغت» اعضای خانواده هسته‌ای در شهر تهران نقش دارد.
- ۹- شبکه خویشاوندی در «حمایت عاطفی» از اعضای خانواده هسته‌ای در شهر تهران نقش دارد.
- ۱۰- شبکه خویشاوندی در افزایش «مشارکت سیاسی» اعضای خانواده هسته‌ای در شهر تهران نقش دارد.

روش

تحقیق حاضر از نوع «کاربردی» و روش تحقیق از نوع پیمایشی است. ابزار اصلی گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه بوده و جامعه آماری این تحقیق خانواده‌های مستقر در مناطق مختلف شهر تهران (مناطق ۱، ۴، ۶ و ۲۲) است و حجم نمونه براساس فرمول کوکران، ۴۰۰ واحد تعیین شده است. در این پژوهش، از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای دومرحله‌ای و همچنین مطابق (طبقه‌بندی شده) استفاده می‌شود. نحوه انتخاب نمونه‌ها هم بدین شکل است که ابتدا شهر تهران، به ۲۲ منطقه شهری تقسیم می‌شود و به طور تصادفی، چند منطقه (۵ منطقه) برگزیده می‌شود. سپس در درون هر منطقه، به طور شیوه نمونه‌گیری تصادفی، برحسب میزان جمعیت (تعداد خانواده) نمونه انتخاب می‌شود.

در این تحقیق از پرسش‌نامه محقق ساخت به‌عنوان ابزار اصلی گردآوری داده‌ها استفاده شده و از روش مصاحبه به‌عنوان روش مکمل بهره گرفته شده است. به‌منظور سنجش پایایی از روش آلفای کرونباخ استفاده شده و براساس ارزش به دست آمده (۰/۹۰)، پایایی تحقیق در حد مناسبی است. همچنین، به‌منظور سنجش اعتبار تحقیق، از روش اعتبار صوری استفاده شده و شاخص‌ها با نظرهای صاحب‌نظران این حوزه اصلاح شد. با استفاده از نرم‌افزار SPSS، از آمارهای توصیفی و از آمار استنباطی، در تحلیل و تفسیر نتایج تحقیق استفاده شده است. برای ملاحظات اخلاقی در این پژوهش موارد زیر رعایت شده است: اطمینان بخشیدن به پاسخگویان در خصوص عدم درج اطلاعات آن‌ها؛ اطلاع نتایج به دست‌اندرکاران و آزمودنی‌ها و کسب رضایت پاسخگویان به‌منظور همکاری با محقق.

یافته‌ها

براساس یافته‌های تحقیق، ۵۱ درصد از پاسخگویان متولد تهران بودند، ۴۹ درصد از پاسخگویان در سایر شهرهای کشور به دنیا آمده‌اند و بعداً به شهر تهران مهاجرت کرده‌اند. نزدیک به نیمی از پاسخگویان، بیشتر از ۲۰ سال در شهر تهران اقامت دارند. ۲۳/۳ درصد از پاسخگویان کمک‌های مختلف خود را از طرف پدر و مادر مرد دریافت کرده‌اند. تنها ۱۳ درصد از پاسخگویان، کمک‌های خود را از طرف پدر و مادر زن به میزان زیاد دریافت کرده‌اند. ۲۲/۵ درصد از پاسخگویان در کنار پدر و مادر خود (به فاصله نزدیک حدود تا یک کیلومتر) و ۴۰/۲ درصد از پاسخگویان در کنار پدر و مادر خود در فضای یک شهر (تا حدود ۳۰ کیلومتر) زندگی می‌کنند. نکته جالب این که حدود ۳۵ درصد از پاسخگویان دور از پدر و مادر خود (در فاصله بیش از ۲۰۰ کیلومتر) زندگی می‌کنند. میزان «استحکام خانواده‌های هسته‌ای در شهر تهران» به‌عنوان متغیر وابسته تحقیق، در مجموع با میانگین ۳/۷۵ از ۵ امتیاز و ۷۵ درصد از ۱۰۰، نشان از بالا بودن این متغیر دارد. این بدان معنا است که میزان استحکام خانواده در بین پاسخگویان در حد بالا قرار دارد. پاسخگویان، کمک‌های مختلف خود را از پدر و مادر مرد یا فامیل‌های مرد دریافت کردند.

یافته‌های استنباطی داده‌ها (آزمون بین متغیر وابسته و متغیرهای مستقل) نشان می‌دهد که تمامی فرضیه‌های تحقیق تأیید شده است.

جدول ۱. آزمون رگرسیون فرضیه‌های تحقیق

اولویت	R ^۲	سطح معناداری	R رگرسیون	گاما	فرضیه‌های	ردیف
هشتم	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۳۸	۰/۵۰۶	آزمون ارتباط بین استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران و کار خانگی برای اعضای خانواده هسته‌ای	فرضیه اول

دوم	فرضیه دوم	میزان ارتباط بین استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران و مراقبت و نگهداری از اعضای خانواده هسته‌ای	۰/۳۰۸	۰/۰۰۹	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	دهم
سوم	فرضیه سوم	میزان ارتباط بین استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران و حمایت‌های مالی و اقتصادی	۰/۲۵۶	۰/۰۷۷	۰/۰۰۶	۰/۰۰۶	پنجم
چهارم	فرضیه چهارم	میزان ارتباط بین استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران و ازدواج و زاد و ولد	۰/۲۸۱	۰/۰۰۵	۰/۰۰۴	۰/۰۰۰	نهم
پنجم	فرضیه پنجم	میزان ارتباط بین استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران و کنترل اجتماعی	۰/۲۹۸	۰/۰۵۲	۰/۰۰۳	۰/۰۰۳	هفتم
ششم	فرضیه ششم	میزان ارتباط بین استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران و مشارکت در وقایع مهم زندگی	۰/۳۲۴	۰/۱۶۹	۰/۰۰۱	۰/۰۲۹	چهارم
هفتم	فرضیه هفتم	میزان ارتباط بین استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران و جامعه‌پذیری	۰/۳۲۳	۰/۲۸۷	۰/۰۰۱	۰/۰۸۲	دوم
هشتم	فرضیه هشتم	میزان ارتباط بین استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران و اوقات فراغت	۰/۳۱۱	۰/۲۲۰	۰/۰۰۲	۰/۰۴۸	سوم
نهم	فرضیه نهم	میزان ارتباط بین استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران و حمایت عاطفی	۰/۳۴۶	۰/۳۵۱	۰/۰۰۰	۰/۱۲۳	اول
دهم	فرضیه دهم	میزان ارتباط بین استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران و مشارکت سیاسی	۰/۲۹۹	۰/۰۶۲	۰/۰۰۲	۰/۰۰۴	ششم

براساس نتایج آزمون فرضیه‌ها، می‌توان مطرح کرد که در فرضیه اول، مقدار آماره گاما برابر $۰/۵۰۶$ است. چون ضریب همبستگی در این برآورد عدد مثبتی است، پس این رابطه مستقیم است؛ یعنی با افزایش نقش در کار خانگی خویشاوندی برای اعضای خانواده هسته‌ای، استحکام خانواده‌ها افزایش می‌یابد و بالعکس. همچنین، از طریق آزمون رگرسیونی، میزان تأثیر بین این دو متغیر سنجیده شده است که مقدار آن برابر با $۰/۰۳۸$ است؛ این بدان معناست که کار خانگی بر استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران تأثیرگذار است. برای فرضیه دوم، مقدار آماره گاما برابر $۰/۳۰۸$ است. چون ضریب همبستگی در این برآورد عدد مثبتی است، پس این رابطه مستقیم است؛ یعنی با افزایش مراقبت و نگهداری از اعضای خانواده هسته‌ای، استحکام خانواده افزایش می‌یابد و بالعکس. همچنین، از طریق آزمون رگرسیونی، میزان تأثیر بین این دو متغیر سنجیده شده است که مقدار آن برابر با $۰/۰۰۹$ است؛ این بدان معناست که مراقبت و نگهداری بر استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران تأثیرگذار است. برای فرضیه سوم، مقدار آماره گاما برابر $۰/۲۶۵$ است. چون هر دو ضریب همبستگی در این برآورد عدد مثبتی است، پس این رابطه مستقیم است؛ یعنی با افزایش حمایت‌های مالی و اقتصادی، استحکام خانواده افزایش می‌یابد و بالعکس. همچنین، از طریق آزمون رگرسیونی، میزان تأثیر بین این دو متغیر سنجیده

شده است که مقدار آن برابر با $۰/۰۷۷$ است؛ این بدان معناست که «حمایت‌های مالی و اقتصادی» بر استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران تأثیرگذار است. برای فرضیه چهارم، مقدار آماره گاما برابر $۰/۲۸۱$ است. چون هر دو ضریب همبستگی در این برآورد عدد مثبتی است، پس این رابطه مستقیم است؛ یعنی با افزایش ازدواج و زاد و ولد، استحکام خانواده افزایش می‌یابد و بالعکس. همچنین، از طریق آزمون رگرسیونی، میزان تأثیر بین این دو متغیر سنجیده شده است که مقدار آن برابر با $۰/۰۰۵$ است، این بدان معناست که «ازدواج» و «زاد و ولد» بر استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران تأثیرگذار است. برای فرضیه پنجم، مقدار آماره گاما برابر $۰/۲۹۸$ است. چون هر دو ضریب همبستگی در این برآورد عدد مثبتی است، پس این رابطه مستقیم است؛ یعنی با افزایش کنترل اجتماعی، استحکام خانواده افزایش می‌یابد و بالعکس. همچنین، از طریق آزمون رگرسیونی، میزان تأثیر بین این دو متغیر سنجیده شده است که مقدار آن برابر با $۰/۰۵۲$ است؛ این بدان معناست که «کنترل اجتماعی» بر استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران تأثیرگذار است. برای فرضیه ششم، مقدار آماره گاما برابر $۰/۳۲۴$ است. چون هر دو ضریب همبستگی در این برآورد عدد مثبتی است، پس این رابطه مستقیم است؛ یعنی با افزایش مشارکت در وقایع مهم زندگی، استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران افزایش می‌یابد و بالعکس. همچنین، از طریق آزمون رگرسیونی، میزان تأثیر بین این دو متغیر سنجیده شده است که مقدار آن برابر با $۰/۱۶۹$ است؛ این بدان معناست که «مشارکت در وقایع مهم زندگی» بر استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران تأثیرگذار است. برای فرضیه هفتم، مقدار آماره گاما برابر $۰/۳۲۳$ است. چون هر دو ضریب همبستگی در این برآورد عدد مثبتی است، پس این رابطه مستقیم است؛ یعنی با افزایش جامعه‌پذیری، استحکام خانواده افزایش می‌یابد و بالعکس. همچنین، از طریق آزمون رگرسیونی، میزان تأثیر بین این دو متغیر سنجیده شده است که مقدار آن برابر با $۰/۲۸۷$ است؛ این بدان معناست که «جامعه‌پذیر کردن» بر استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران تأثیرگذار است. برای فرضیه هشتم، مقدار آماره گاما برابر $۰/۳۱۱$ است. چون هر دو ضریب همبستگی در این برآورد عدد مثبتی است، پس این رابطه مستقیم است؛ یعنی با افزایش اوقات فراغت، استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران افزایش می‌یابد و بالعکس. همچنین، از طریق آزمون رگرسیونی، میزان تأثیر بین این دو متغیر سنجیده شده است که مقدار آن برابر با $۰/۲۲۰$ است؛ این بدان معناست که «نحوه گذران اوقات فراغت» بر استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران تأثیرگذار است. برای فرضیه نهم، مقدار آماره گاما برابر $۰/۳۴۶$ است. همچنین، چون هر دو ضریب همبستگی در این برآورد عدد مثبتی است، پس این رابطه مستقیم است؛ یعنی با افزایش حمایت عاطفی، استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران افزایش می‌یابد و بالعکس. همچنین، از طریق آزمون رگرسیونی، میزان تأثیر بین این دو متغیر سنجیده شده است که مقدار آن برابر با $۰/۳۵۱$ است؛ این بدان معناست که «حمایت عاطفی خویشاوندان» بر استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران تأثیرگذار است. برای فرضیه دهم، مقدار آماره گاما برابر $۰/۲۹۹$ است. همچنین، چون هر دو ضریب

همبستگی در این برآورد عدد مثبتی است، پس این رابطه مستقیم است؛ یعنی با افزایش مشارکت سیاسی، استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران افزایش می‌یابد و بالعکس. همچنین، از طریق آزمون رگرسیونی، میزان تأثیر بین این دو متغیر سنجیده شده است که مقدار آن برابر با $0/062$ است؛ این بدان معناست که «مشارکت سیاسی» بر استحکام خانواده هسته‌ای در شهر تهران تأثیر گذار است.

بحث و نتیجه‌گیری

داده‌های تحقیق نشان داد مردم شهر تهران در درجه اول با خانواده خود (۸۳ درصد)، سپس با خویشاوندان (۷۱ درصد) و بعد از آن با همسایه‌های خود (۳۵ درصد) و همکاران (۲۶ درصد) اوقات فراغت خود را می‌گذرانند. اختلاف زیاد این آمار، نشان‌دهنده نفوذ اقتدار و تحکیم زندگی خانوادگی و خویشاوندی در جامعه ایرانی است. گرچه عوامل متعددی بر تحول گذران اوقات فراغت شهروندان تهرانی مؤثر بودند، با این حال، همچنان روابط خانوادگی و خویشاوندی اهمیت و جایگاه خود را در بین ایرانیان حفظ کرده است. همچنین، داده‌های تحقیق نشان داد که مراقبت و نگهداری خویشاوندان از اعضای خود با میانگین $38/4$ درصد بوده که اگرچه تحقیقات کاملاً مرتبطی با عنوان تحقیق وجود ندارد، ولی این نتایج در راستا و در مخالفت با تعدادی از پژوهش‌های صورت گرفته پیشین است. در این زمینه، رضوان و همکاران (۱۳۹۲) نشان دادند که ارتباطات خویشاوندی بر کیفیت زندگی سالمندان در مناطق روستایی مؤثر است. فعال (۱۳۹۱) نیز نشان داد که خانواده‌های ایرانی نظر مثبتی نسبت به سالمندان دارند و اکثراً معتقدند که نباید سالمندان در آسایشگاه‌های سالمندی نگهداری شوند. همچنین، میانگین کنترل اجتماعی بر اعضای خانواده هسته‌ای از طریق نظام خویشاوندی در این تحقیق ۵۲ درصد بوده است. این نتیجه، در راستای نظریه‌های ریبنز مک کارتی و ادواردز (۱۳۹۰) مبنی بر تأثیرات مثبت روابط خویشاوندی بر کاهش آسیب‌های اجتماعی بود. از سوی دیگر، تأثیر شبکه خویشاوندی در حوزه «ازدواج» و «زاد و ولد» در استحکام نهاد خانواده هسته‌ای در شهر تهران از جمله نتایجی بود که در پژوهش‌های متعدد پیشین به اثبات رسیده است. میانگین ازدواج خویشاوندی پاسخگویان در این تحقیق، ۳۰ درصد بود. نتایج تحقیق مؤید تحقیقات پیشین؛ آزاد ارمکیو همکاران (۱۳۷۹)، محمدزاده و خانی (۱۳۹۴)، عباس شوازی و ترابی (۱۳۸۵) و بهنام (۱۳۵۲)، مبنی بر تبعیت جوانان در ازدواج از الگوی خانوادگی نسل‌های گذشته و شیوع ازدواج خویشاوندی در بین خانواده‌های ایرانی است. همچنین، داده‌های تحقیق در مقابل نظریه‌های علی احمدی (۱۳۸۹)، مبنی بر کاهش نقش حمایتگری شبکه خویشاوندی و فردگرا شدن ازدواج‌ها است. همچنین، میانگین کمک‌های اقتصادی خویشاوندان به خانواده‌های هسته‌ای حدود ۳۰ درصد در این تحقیق ارزیابی شده است. این نتیجه، مؤید نظر علی احمدی (۱۳۸۹)، مبنی بر تضعیف ازدواج خویشاوندی بوده است؛ لیکن برخلاف نظریه‌های پارسونز است که معتقد بود سازمان‌های مالی امکان کسب استقلال مادی خانواده‌ها را فراهم می‌سازد. کاهش

وابستگی‌های مالی و اقتصادی خانواده‌های هسته‌ای از خویشاوندان خود از سوی صاحب‌نظران خارجی و داخلی بارها مورد تأکید قرار گرفت. همچنین، نتایج تحقیق نشان داد که میانگین حمایت عاطفی خویشاوندان از اعضای هسته‌ای، ۵۵ درصد بوده است. این نتایج در راستای نظر مهدوی (۱۳۸۴)، مبنی بر وجود بار عاطفی و اتمسفر در جامعه ایرانی و آزاد ارمکی مبنی بر وجود روابط عاطفی و ارتباطات بین نسلی در خانواده‌های هسته‌ای ایران است، اما در برابر نظرهای ادیب (۱۳۷۴)، مبنی بر کاهش سطح مناسبات فامیلی و کم‌رنگ شدن استحکام عاطفی است.

برخلاف برخی صاحب‌نظران خارجی و داخلی، نظام خویشاوندی همچنان در ایران دارای کارکردها و نقش‌های گوناگونی است، اما شرایط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، تغییراتی را در این نقش‌ها به وجود آورده است. در جامعه ایرانی، رقبای تازه‌ای نیز در کنار شبکه خویشاوندی ظهور یافتند و ایفاگر نقش‌هایی شدند که روزگاری توسط خانواده و خویشاوندان انجام می‌شدند. این تحقیق نشان داد از یک‌سو، نظام خویشاوندی در ایران، ایفاگر نقش‌های متعدد مالی، اجتماعی و فرهنگی است و از سوی دیگر، در تقویت و استحکام خانواده‌های هسته‌ای بسیار مؤثر است. از بین رفتن کارکردهای خویشاوندی و گسترش خانواده‌های هسته‌ای بدون اتکا به خویشاوندان خود در همه جوامع عمومیت نداشته و بستگی به شرایط فرهنگی جوامع دارد. نظام خویشاوندی علی‌رغم تغییر ساختار خانواده از گسترده به هسته‌ای، کماکان کارکردهای خود را به میزان زیادی حفظ کرده است. اگرچه شبکه خویشاوندی در جوامع صنعتی از قدرت و نفوذ آن کاسته شده و بسیاری از کارکردهای آن به نهادها و مؤسسه‌های اجتماعی واگذار شد، اما شبکه خویشاوندی در ایران از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و حتی نفوذ و قدرت این شبکه در جوامع روستایی و حتی شهری هم چنان پا بر جا مانده است. لیکن، محققان و دانشجویان معمولاً در توصیف خانواده‌های هسته‌ای، فقط ویژگی عددی و کمی (اندازه ابعاد خانواده) را در نظر گرفته و همان مفاهیم و تئوری‌های مربوط به خانواده هسته‌ای در غرب را در ایران به کار می‌برند؛ در صورتی که خانواده هسته‌ای در ایران تفاوت زیادی با غرب دارد. کارکرد و نفوذ نظام خویشاوندی در ایران (برخلاف نظرهای برخی از صاحب‌نظران خارجی و داخلی)، از بین نرفته، بلکه در اثر تغییر شرایط اجتماعی جامعه، تحول یافته است. علی‌رغم تغییر و تحولات فراوان، هنوز خویشاوندی از ارکان اساسی جامعه معاصر ایران (و بلکه در همه جوامع) محسوب می‌شود. هنوز هم شبکه خویشاوندی در شهرها کم و بیش قدرت خود را حفظ کرده و در واقع میان خانواده و جامعه، به‌عنوان «رابط» نقش ایفا می‌کند. در جامعه شهری ایران و حتی تهران، خویشاوندی به‌عنوان یک شبکه اجتماعی هنوز قدرتمند است؛ اگرچه از میزان حمایت‌کنندگی آن کاسته شده، اما در بیشتر ابعاد و موارد دیگر هیچ جایگزینی برای مناسبات خویشاوندی ایجاد نشده است.

تاکنون در خصوص نقش شبکه خویشاوندی بر استحکام خانواده هسته‌ای تحقیقی انجام نشده و این تحقیق برای اولین بار تأثیر شبکه خویشاوندی بر تقویت و استحکام خانواده هسته‌ای در ایران را نشان می‌دهد.

هرچند تحقیقات مختلفی پیرامون نقش و تأثیرات شبکه خویشاوندی (به‌عنوان متغیرهای مستقل تحقیق) انجام شده است، داده‌های این تحقیق در پژوهش‌های متعدد پیشین نیز به اثبات رسیده است.

به‌طور کلی، نتایج تحقیق برخلاف نظریه‌های بسیاری از صاحب‌نظران غربی و برخی صاحب‌نظران داخلی بوده و همچنین در راستای تأیید نظریه‌های برخی صاحب‌نظرانی چون سگالن، برناردز، چیل و غیره بوده است. لازم به نظر می‌رسد که تجدیدنظری بر آرا و اندیشه متفکران غرب صورت پذیرد و نظریه‌های متناسب با فرهنگ و شرایط محیطی کشور ارائه شود. این تحقیق نشان داد که شبکه خویشاوندی در ایران همچنان دارای کارکرد و نقش بوده و خانواده هسته‌ای همچنان ارتباط خود را با شبکه خویشاوندی حفظ کرده است. شبکه خویشاوندی در ایران همچنان دارای اقتدار و نفوذ و به حیات خود ادامه می‌دهد. بهتر است شبکه خویشاوندی در ایران را یک «شبکه کارکردی» نامید که ایفاگر نقش‌ها و کارکردهای مختلفی است. در ایران، خانواده هسته‌ای با این که جدا از هم هستند، اما ارتباط خود را با شبکه خویشاوندی حفظ کردند و از سوی خویشاوندان و نزدیکان خود مورد حمایت و پشتیبانی قرار می‌گیرند.

- انجام تحقیقات گسترده ملی در حوزه کارکردها و نقش‌های خویشاوندی برحسب مناطق جغرافیایی و گروه‌های اجتماعی توسط سازمان‌هایی چون سازمان ملی جوانان، مرکز آمار ایران، دفتر زنان ریاست جمهوری و دانشگاه‌ها مورد نیاز است. مقایسه کارکردها و نقش‌های خویشاوندی با سایر گروه‌های اجتماعی (مثل همسالان، همکاران، همسایگان، نهادها و مؤسسات دولتی و خصوصی) و تحول نهاد خانواده و خویشاوندی در زمان حاضر و چگونگی تطبیق آن‌ها در شرایط جدید، ضروری است.

- ضمن توجه به جهات منفی، باید از قابلیت‌های فضای مجازی جهت تقویت روابط خویشاوندی استفاده شود. طرد و حذف فضای مجازی راه‌حل منطقی و درست نیست. ایجاد گروه‌های خویشاوندی مجازی (و گروه‌های خانوادگی مجازی) و رد و بدل شدن اخبار خانوادگی و اطلاع یافتن از اوضاع زندگی همدیگر، به تقویت نظام خویشاوندی و حل مشکلات نزدیکان کمک خواهد کرد. در این خصوص، رسانه‌های جمعی به‌ویژه صداوسیما و شورای انقلاب فرهنگی می‌توانند فرهنگ‌سازی کنند.

- تقویت شبکه خویشاوندی می‌تواند بسیاری از آسیب‌ها و مسائل اجتماعی در خانواده‌ها را کاهش دهد. نظر به افزایش آسیب‌های اجتماعی در میان جوانان و نوجوانان و ظهور اشکال جدید زندگی خانوادگی که بعضاً مورد تأیید شرع و اسلام نیست، تقویت شبکه خویشاوندی برای افزایش کنترل اجتماعی جوانان پیشنهاد می‌شود. دولت و مجلس شورای اسلامی می‌توانند به اصلاح قوانین، تأمین امکانات و غیره، بستر آن را فراهم و مسئولیت‌های قانونی به والدین اعطا کند.

- تدوین و پیاده‌سازی «الگوی سبک زندگی اسلامی- ایرانی» توسط شورای انقلاب فرهنگی، به افزایش جایگاه شبکه خویشاوندی می‌انجامد؛ چراکه قطعاً این الگو، به صلّه رحم در میان نزدیکان و اقتدار خویشاوندی

توجه ویژه‌ای دارد.

- رفاه نسبی خانواده‌ها و اجرای «طرح حمایت اقتصادی از خانواده‌ها» به‌ویژه جوانان، باعث افزایش رفت‌وآمدهای خانوادگی و خویشاوندی می‌شود.

- افزایش آگاهی نسل جوان جامعه از طریق آموزش، مباحث مربوط به خانواده و ارزش‌های روابط خویشاوندی از زمان کودکی و نوجوانی با تدوین کتاب‌های داستان برای مقاطع پیش‌دبستانی به بالا، گنج‌اندین فصولی تحت عنوان «آشنایی با شبکه خویشاوندی» در مقاطع مختلف تحصیلی از سوی وزارت آموزش و پرورش و گنج‌اندین درس «جامعه‌شناسی خانواده و خویشاوندی» در دانشگاه‌ها برای دانشجویان غیر علوم اجتماعی.

- سهل و آسان کردن نقل و انتقالات کارکنان دولتی، حمایت اقتصادی از مهاجران و بازگشت به موطن اصلی‌شان توسط دستگاه‌های دولتی، می‌تواند در کاهش مسائل و مشکلات خانواده‌ها و افزایش نقش خویشاوندی مؤثر باشد. همچنین، بومی‌سازی خدمت سربازی و انتقال سربازان به محل تولد (با تصویب مقررات مربوط توسط ناجا)، باعث کاهش آسیب‌های اجتماعی و افزایش کنترل اجتماعی خانواده‌ها می‌شود.

- برگزاری کارگاه‌های آموزشی و دوره‌های تخصصی در محله‌های شهر تهران با همکاری معاونت اجتماعی ناجا و شهرداری تهران به منظور افزایش استحکام خانواده‌های هسته‌ای.

- برگزاری جلسات مشاوره تخصصی توسط صاحب‌نظران در معاونت اجتماعی ناجا برای زوج‌های جوان به‌منظور افزایش صلۀ‌رحم و استفاده مناسب از فضای مجازی.

- ساخت برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی به‌ویژه انیمیشن در خصوص تقویت نظام خویشاوندی در افزایش کنترل اجتماعی و جلوگیری از آسیب‌های مختلف اجتماعی توسط معاونت اجتماعی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران و تبیین مزایای نظام خویشاوندی و معایب فردگرایی (نمونه این امر را در خودکشی‌های اخیر جوانان و احساس تنهایی و انزوای آن‌ها می‌توان مشاهده کرد) توسط ناجا با همکاری سازمان‌ها و مؤسسه‌های ذی‌ربط (مثل آموزش و پرورش و وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، سازمان ملی جوانان و غیره).

محدودیت‌ها

- مخدوش بودن بعضی پرسش‌نامه‌ها و حذف آن‌ها در مرحله تجزیه و تحلیل داده‌ها؛

- عدم همکاری برخی از پرسش‌شوندگان برای تکمیل فرم مصاحبه و پرسش‌نامه تحقیق.

تشکر و قدردانی

در پایان، نویسندگان مراتب سپاس و قدردانی خود را نسبت به کلیه صاحب‌نظران و پاسخگویان در تکمیل سؤالات پرسشنامه‌ها و تمام کسانی که در جمع‌آوری اطلاعات موردنیاز همکاری کردند، ابراز می‌دارند.

منابع

منابع فارسی

- آزاد ارمکی، تقی (۱۳۸۰). شکاف بین نسلی در ایران. نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران (مجموعه مقالات همایش مسائل ایران). تهران: انجمن جامعه‌شناسی ایران. بازیابی از: <http://wrc.ir/?action=Scholar.View&Group=1&ID=14805>
- آزاد ارمکی، تقی؛ زند، مهناز و خزایی، طاهره (پاییز و زمستان ۱۳۷۹). بررسی تحولات اجتماعی و فرهنگی در طول سه نسل خانواده تهرانی؛ با تأکید بر مقایسه مراسم، آداب و کارکردهای حمایتی. نامه علوم اجتماعی. ۸(۱۶)، صص ۲۹-۳۰. بازیابی از: <http://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=8977>
- ادیب، محمدحسین (۱۳۷۴). جامعه‌شناسی ایران. اصفهان: هشت‌بهشت.
- بهنام، جمشید (۱۳۵۲). ساخت‌های خانواده و خویشاوندی در ایران. تهران: شرکت سهامی انتشارات خوارزمی (چاپ دوم).
- چیل، دیوید (۱۳۸۸). خانواده‌ها در دنیای امروز (محمد مهدی لیبی، مترجم). تهران: افکار.
- رضوان، محمدرضا؛ منصوریان، حسین؛ احمدآبادی، حسن؛ احمدآبادی، فرشته و هره دشت، شیوا (تابستان ۱۳۹۲). سنجش عوامل مؤثر بر کیفیت زندگی سالمندان در مناطق روستایی (مورد مطالعه: شهرستان نیشابور). فصلنامه پژوهش‌های روستایی. ۴(۲)، صص ۳۲۶-۳۰۱. بازیابی از: https://jrur.ut.ac.ir/article_35647.html
- ربینز مک کارتی، جین و ادواردز، روزالیند (۱۳۹۰). مفاهیم کلیدی در مطالعات خانواده (محمد مهدی لیبی، مترجم). تهران: علم.
- شیخ جلی، محمدتقی (۱۳۹۳). بررسی عوامل جمعیتی، اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر ازدواج خویشاوندی؛ مورد مطالعه: شهر قم) پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- عباسی شوازی، محمد جلال و ترابی، فاطمه (زمستان ۱۳۸۵). سطح، روند و الگوی ازدواج خویشاوندی در ایران. نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران. ۱۰(۲)، صص ۸۸-۶۱. بازیابی از: <http://www.sid.ir/Fa/Journal/ViewPaper.aspx?ID=70302>
- علی احمدی، امید (۱۳۸۹). تحولات معاصر خانواده در شهر تهران. تهران: شهر.
- غفاری. غلامرضا و زبردست. یلدا (تابستان ۱۳۹۱). عضویت در شبکه‌های اجتماعی و رضایت از زندگی در بین بازنشستگان سالمند آموزش و پرورش شهرستان چهارم. فصلنامه علمی ترویجی جامعه‌شناسی آموزش و پرورش. ۲(۲)، صص ۳۲-۲۷. بازیابی از: http://iase-jrn.ir/browse.php?a_code=A-10-26-13&sid=1&slc_lang=fa
- فاضلی. نعمت‌الله (آذرماه ۱۳۹۱). زن و زندگی شهری. همایش زن و شهرنشینی. تهران. بازیابی از: <http://deborah.blogfa.com>
- فعال، زهرا (۱۳۹۱). بررسی عوامل مؤثر بر گرایش افراد به سالمندی سپاری در میان خانواده‌های شهر رشت (پایان‌نامه کارشناسی). دانشگاه مازندران.
- کوئن، بروس (۱۳۸۱). درآمدی بر جامعه (محسن ثلاثی، مترجم). تهران: توتیا.
- محمد زاده، حسین و خانی، سعید (تابستان ۱۳۹۴). چالش‌های اقتصادی- اجتماعی خانواده: مطالعه موردی: افراد ۲۹-۱۵ ساله شهر سنجند. فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان. ۴(۱۸)، صص ۱۴۸-۱۲۷. بازیابی از: <http://www.sid.ir/FileServer/JF/29313941806>
- مهدوی، محمدصادق (بهمن و اسفند ۱۳۸۴). آسیب‌شناسی و بایسته‌های خانواده، دوماننامه حوراء. ۱۸، صص ۲۸-۲۴. بازیابی از: <https://hawzah.net/fa/Magazine/View/6432/6447/73696>
- وثوقی، منصور و نیک خلق، علی‌اکبر (۱۳۷۳). مبانی جامعه‌شناسی. تهران: خردمند.

منابع انگلیسی

- Hirshman, C. & N. H. Minh (2002). Tradition and Change in Vietnemes Family Structure in The Red River Delta. *Journal of Marriage and Family*, 64. Retrieved from :<https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.01063>.
- Liascovich, R., Rittler, M., and E Castilla, E. (2001). Consanguinity in South America: Demographic aspects. *Human Heredity*, 51(1-2), pp27-34. Retrieved from <https://www.karger.com/Article/Abstract/22956>
- Salameh, P and Barbour, B. (2009). Consanguinity in Lebanon: Prevalence, distribution and determinants. *Journal of Biosoc. Sci.* 41(4), pp505-17. Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/19175949>
- Sarkisian, Natalia and gerstel, Naomi (2004). kin support among blacks and whites: rece and family organization. *American sociological review*. 69(6), pp812-837. Retrieved from: https://www.jstor.org/stable/3593044?seq=1#page_scan_tab_contents